

Epistemik Adaletsizlik Çerçevesinde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının AB'ye Uyumu

Deniz Bal

İktisadi Kalkınma Vakfı

[ORCID: 0009-0003-0240-5984](https://orcid.org/0009-0003-0240-5984)

deenizbal@gmail.com

Öz

Avrupa Birliği (AB), hem kendi sınırları içinde hem de küresel ölçekte toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme ve ilerletme konusunda lider bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin yirmi yılı aşkın adaylık süreci boyunca, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki etkileri ele alınmış; bu süreçte Avrupalılaşmanın zamanla Avrupalılaşma karşıtlığına dönüştüğü savunulmuştur. Bu makale, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği liderliğini feminist epistemik adalet ve kolonyal modernite kavramaları çerçevesinde sorunsallaştırarak, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının hangi dinamiklerle şekillendiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Türkiye'deki sivil toplum örgütleriyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlara ve birincil kaynak analizine dayanan bir vaka analizi içermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin iç toplumsal cinsiyet eşitliği gündeminin AB politikaları ve yönergelerinden nasıl etkilendiği ve bu bağlamda Avrupa karşıtı dinamiklerin ülkenin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında ne tür değişikliklere yol açtığını değerlendirecektir. Epistemik adaletsizlik perspektifinde politika değişimlerini analiz eden bu araştırma, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikasındaki dönüşümü ve AB ile ilişkilerin bu süreçteki etkilerini kapsamlı bir şekilde anlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşma, Avrupalılaşma Karşıtlığı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Avrupa Birliği, Epistemik Adaletsizlik

•••••
Geliş tarihi: 6 Ekim 2024 • Kabul tarihi: 5 Kasım 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 157-189

DOI: 10.46655/federgi.1562476

Türkiye's Alignment with the EU's Gender Equality Policies: An Epistemic Injustice Perspective

Deniz Bal

İktisadi Kalkınma Vakfı

[ORCID: 0009-0003-0240-5984](https://orcid.org/0009-0003-0240-5984)

deenizbal@gmail.com

Abstract

The European Union (EU) stands as a leading actor in promoting and advancing gender equality both within its borders and globally. Throughout Turkey's candidacy period of over twenty years, the EU's influence in the field of gender equality has been examined, with the argument that Europeanisation has gradually shifted towards de-Europeanisation. This article problematizes the EU's leadership in gender equality through the perspectives of feminist epistemic justice and colonial modernity, aiming to understand the dynamics shaping gender equality policies and the exclusion of marginalized groups from knowledge production processes. This study is based on a case study analysis, incorporating semi-structured interviews with civil society organisations in Turkey and the analysis of primary sources. Additionally, it evaluates the extent to which Turkey's domestic gender equality agenda has been influenced by EU policies and directives, as well as the potential impact of Eurosceptic forces that may have driven shifts in Turkey's approach to gender equality. By analysing policy changes from an epistemic injustice perspective, this research seeks to provide a comprehensive understanding of Turkey's gender equality policy changes and the interactions within its relationship with the EU.

Keywords: Europeanization, de-Europeanization, Gender Equality, European Union, Epistemic Injustice

•••••

Arrival date: 6 October 2024 • Acceptance date: 5 November 2024

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 157-189

DOI: 10.46655/federgi.1562476

Giriş

Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasındaki uzun gemiŖe dayanan iliŖkiler, iki aktörün birbirleri açısından taŖıdıđı stratejik önemi açıkça ortaya koymaktadır. AB Türkiye'nin modernleŖme sürecinin merkezinde yer almıŖ ve sosyal, ekonomik ve politik alanları derinlemesine ŖekillendirmiŖtir. Bu nedenle 1990'ların baŖından itibaren yükselen ve AB'nin ulusal düzeydeki etkilerini incelemeye odaklanan AvrupalılaŖma (Radaelli 2003) literatürü için Türkiye önemli bir vaka haline gelmiŖtir. Türkiye örneğine dayalı AvrupalılaŖma alıŖmaları dıŖ politikadan (Süleymanoğlu-Kürüm 2018) sivil topluma (Zihnioğlu 2018) kadar birçok alanı etkilemiŖ ve bu etkiler zamanla toplumsal cinsiyet eŖitliđi gibi daha spesifik politika alanlarına da yansımıŖtır. Örneğin, toplumsal cinsiyet eŖitliđi politikalarının deđiŖimi (Aybars ve arkadaşları 2019) ve toplumsal cinsiyet eŖitliđi politikalarının AvrupalılaŖma ve AvrupalılaŖma karŖıtlıđı süreçleri (Bodur Ün ve Arıkan 2022) incelenmiŖtir.

Bu makale Avrupalılaşma ve Avrupalılaşma karşıtlığının hâkim olduğu iki farklı dönemde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını inceleyerek feminist epistemik adalet kavramsal kurgusunun oluşturulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Hedef doğrultusunda makale T1rkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki ilerleme ve geri çekilmeyi teori inşa eden bir vaka analizi olarak ileri s1rmetedir. Teori inşa eden vaka t1rlerinde hedef bir vaka 1zerinden teori inşa etmek olduğu için araştırılmak istenen konuya dair "tipik" bir 1rnek 1zerinden derinlemesine incelemeler yapmak gerekmektedir (S1leymanoğlu-K1r1m 2021, 152). AB aday bir 1lke olan T1rkiye, hem Avrupalılaşma hem Avrupalılaşma karşıtlığı s1relerinden geçtiği için "tipik" bir 1rnek olmaktadır (153).

Feminist epistemik adalet kurgusunda yerel seslerin anlaşılması elzemdir. Bu nedenle, veri toplama y1ntemi olarak kadınları temsil eden sivil toplum kuruluşları ile yarı yapılandırılmış 10 adet yapılandırılmış derinlemesine m1lakatlar gerçekleştirilmiştir. M1lakatlar 13 soru 1zerinden gerçekleştirilmiş ve sadece bir soru d1rt alt soru içermiştir. M1lakat soruları T1rkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, Avrupalılaşma ve Avrupalılaşma karşıtlı s1relerinde bu politikaların nasıl etkilendiği ve AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına şekil vermedeki etkisi temalarını dâhil etmiştir. Feminist epistemik adalet erevesi t1m soruların içine yedirilerek sorulmuştur ve yerel seslerin ne derece duyulduğu ve dinlendiğini sorgulamıştır.

M1lakat s1reci Temmuz 2023'te başlamış ve katılımcılara e-postalar g1nderilmiştir. M1lakatlar ise Ağustos ve Eyl1l 2023'te yapılmıştır. M1lakatların dokuzu kadın ve LGBTQI+ sivil toplum 1rg1tleri ile d1zenlenmiştir. M1lakatlardan bir tanesi y1z y1ze, diğerleri ise evrimii iletişim araçlarıyla (Zoom) gerçekleştirilmiştir. M1lakatlara Avrupa Kadın Lobisi, Mor atı, Uçan S1p1rge Vakfı, SistersLab, Sosyal Politika, SPoD, Dış Politikada Kadınlara, Eşit Nesiller Derneği, 17 Mayıs Derneği ve EŐİK sivil toplum 1rg1tlerinden katılımcılar katılmıştır. Bu sivil toplum kuruluşları

(STK'lar), politika yapım süreçlerine aktif bir şekilde katılım sağladıkları ve toplumun her kesimindeki kadınlar ve LGBTQ+'lar için çalışmalar yürütmeleri sebebiyle seçilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinin tüm boyutlarıyla değerlendirilmesi ve yerel sorunların ne derece dikkate alındığı ve seslerin duyulduğunun tam olarak anlaşılabilmesi düşünülmüştür. İlaveten, bu STK'ların karar verme süreçlerine aktif katılım sağlamaları sebebiyle politika değişim süreçlerine dair bilgileri birincil veri sunacakları düşünülmüştür. Bu mülakatlar 30 dakika ile 1 saat arasında sürmüştür.

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının temeli, 1957 Roma Anlaşması'nın 119. Maddesinde yer alan "eşit işe eşit ücret" ilkesiyle atılmış, bu politika 1970'lerde ayrımcılık karşıtı direktiflerle derinleştirilmiştir. Zamanla, toplumsal cinsiyet eşitliği AB'nin hem kendi içinde hem de dışında yaygınlaştırmaya çalıştığı bir norm haline gelmiş ve AB kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak sunulmuştur (Jacquot 2015; Bego, 2015; Aybars ve arkadaşları 2019; Bodur Ün ve Arıkan 2022). Ancak, bu politikaların üye ve aday ülkelerdeki uygulanma düzeyi Avrupalılaştırma sürecinde her zaman aynı seviyede olmamaktadır. Literatür, toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki Avrupalılaştırma etkisini farklı vaka analizleriyle incelerken retorik ile uygulama arasında net bir boşluğa dikkat çekmekte ve AB'nin politika yapımı, kurumları ve mevzuatında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeterince ele alınmadığını vurgulamaktadır (Van der Vleuten 2013; Ioannides 2017; Minto ve Mergaert 2018; David ve Guerrina 2013).

Günümüzde, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik güvenilirliği zedeleyen ciddi bir toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminizm karşıtlığı ön plana çıkmaktadır. Avrupa Parlamentosu'nun (2018) raporunda açıkça görüldüğü üzere, altı AB üyesi ülkede (Avusturya, Macaristan, İtalya, Polonya, Romanya ve Slovakya) toplumsal cinsiyet eşitliği alanında yaşanan geri çekilme, AB'nin bu politikaları kimliğinin bir parçası olarak sunduğu ve yayılmasında liderlik üstlendiği iddialarını ciddi şekilde sorgulamaktadır.

Özellikle bu geri çekilme, bazı üye ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kazanımların, üyelik süreci tamamlandıktan sonra terk edildiğini ve bu süreçte uyumun yalnızca “formalite” olarak yerine getirildiğini göstermektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021, 12). Bu durum, feminist bir gündemin AB üyesi ülkeler arasında derinlemesine yerleşmediği ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında kalıcı bir dönüşüm sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Son dönemde Avrupa genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı hareketlerin artışı, bu sorunun yalnızca politika düzeyinde değil, toplumsal düzeyde de ciddi bir meydan okuma haline geldiğini göstermektedir.

AB üye ülkelerinde yaşanan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki geri çekilmeler dikkate alındığında, aday ülke konumundaki Türkiye’deki durumun da benzer bir seyir izlediği açıkça görülmektedir. Türkiye, AB üyelik süreci boyunca önemli hukuki reformlar gerçekleştirmiş olsa da uygulama aşamasında yeterli ilerleme kaydedilmemiştir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021, 10; Bodur Ün ve Arıkan 2022, 953). Literatürde bu uygulama yetersizlikleri, hem AB’nin yaptırım mekanizmalarının zayıflığına (Aybars ve arkadaşları 2019, 781) hem de Türkiye’de artan milliyetçilik ve muhafazakarlık eğilimlerine bağlanmıştır (Bodur Ün ve Arıkan 2022, 950). Bu bağlamda, Avrupalılaştırma sürecinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda somut ve kalıcı faydalar sağlamakta yetersiz kaldığı vurgulanmakta ve bu durumun yeni politika yaklaşımlarına ihtiyaç doğurduğu dile getirilmektedir (Aybars ve arkadaşları 2019, 780). 2011 sonrası dönemde, Avrupa’da görülen Avrupalılaştırma karşıtı akımlara benzer bir süreç Türkiye’de de hız kazanmış ve toplumsal cinsiyet eşitliği yerine “cinsiyet adaleti” (Bodur Ün 2021) kavramı ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler, feminist teorinin analitik araçlarıyla bu geri çekilmenin anlaşılmasını ve açıklanmasını elzem kılmaktadır.

Makale, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, Avrupalılaştırma ve bilgi hiyerarşilerini genel bir çerçevede ele alarak, Türkiye’nin hem Avrupalılaştırma hem de Avrupalılaştırma karşıtı dönemlerini epistemik adalet perspektifiyle

değerlendirmektedir. Avrupalılaşıma ve toplumsal cinsiyet eşitliği literatürlerini detaylı inceledikten sonra, Türkiye’de bu süreçlerdeki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının nasıl dönüştüğünü araştırmaktadır. Ayrıca, Türkiye’deki kadın ve LGBTQI+ sivil toplum örgütleriyle yapılan görüşmeler de çalışmaya derinlik katarak, yerel aktörlerin perspektiflerini literatürle ilişkilendiren kapsamlı bir analiz sunmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları, Avrupalılaşıma ve Bilgi Hiyerarşileri

Bu bölümde, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Avrupalılaşıma süreciyle nasıl şekillendiğini ve bilgi hiyerarşileri bağlamında nasıl değerlendirildiği incelenecektir. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının tarihsel gelişimi, hem kadın haklarının ilerlemesi hem AB’nin kurumsal kimliğini oluşturma ve pekiştirme sürecinde de belirleyici olmuştur. Bu politikaların zamanla nasıl dönüşüme uğradığı ve AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin hangi aşamalardan geçtiği hem Avrupalılaşıma literatürünün hem de toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarının merkezinde yer almıştır.

Avrupalılaşıma, AB’nin genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan bir kavramdır ve üyelik sürecinin aday ülkelerin siyasi, toplumsal ve kurumsal yapılarını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır (Radaelli 2003; Sedelmeier 2012; Schimmelfennig 2015; Exadaktylos ve Graziano 2022). Radaelli (2003, 17) Avrupalılaşımayı, AB seviyesinde oluşturulan politikaların, prosedürlerin ve politika paradigmalarının yerel siyasi yapılara ve kamu politikalarına dâhil edilmesi şeklinde açıklamaktadır. Paylaşılan inançların ve normların inşası, yayılması ve kurumsallaştırma süreçlerinin de AB’de oluşturulan politikaları izlediğini belirtmektedir (17).

1990’larda Avrupalılaşıma literatürü giderek genişlemiş ve AB’nin baskı ve müdahale değişkenlerinin detaylı incelenmesiyle yerel tepkilerin

nasıl geliştiği üzerinde durulmaya başlanmıştır (Radaelli 2004; Exadaktylos ve Graziano 2022). Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet eşitliği de Avrupalılaşıma açısından önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir (Bodur Ün ve Arıkan 2022, 948). Avrupalılaşıma araştırma gündemi olarak dinamik olup belirli konularla sınırlı kalmamakta ve çeşitli toplumsal alanlarda dönüşüm süreçlerini kapsamaktadır.

Bu süreçlerden biri de bu makalenin konusu olan, toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Ancak AB düzeyinden yerel düzeye aktarılmadan bahsetmeden önce, AB düzlemindeki gelişim incelenmelidir. Jacquot (2015) AB toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının gelişimi üç dönemde ele almıştır: istisna modeli (1980'ler-1990'lar), ayrımcılık karşıtı model (1990'lar-2000'ler) ve haklar modeli (2000'ler-2010'lar). İstisna modeli toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının kademeli olarak inşa edilmesini ve AB'nin temel değerleri arasında yer almasını ifade etmektedir. Ayrımcılık karşıtı model, kadın politikacılar, uzmanlar ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan "femokratların"¹ ortaya çıkışıyla birlikte toplumsal cinsiyetin anaakım politikalara entegrasyonunun sağlanmasını yansıtmaktadır. Haklar modeli ise toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının daha çok adalet ve haklar ekseninde ele alındığı bir dönemi belirtmektedir. Bu dönemler, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının sırasıyla kurumsallaşma, normalleşme ve marjinalleşme süreçlerinden geçtiğini göstermektedir.

Bu gelişim, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği mevzuatının durağan olmadığını, siyasi, sosyal ve kurumsal faktörlerin etkisiyle sürekli bir değişim ve evrim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Üye ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, bu ülkelerin bilgi ve politika oluşturma süreçlerine aktif katılımıyla kolaylaşmıştır (Clavero ve Galligan 2009). Ancak bu katılım AB'nin tüm vatandaşlarının tecrübelerini tam anlamıyla temsil ettiği ya da bu süreçlerin kadınların ve diğer marjinal toplulukların epistemik katkılarını içerdiği anlamına gelmemektedir. Nitekim, AB politika yapım süreçlerinde, 2008 AB İletişim Komisyonu Margot

Wallström'ün de belirttiği gibi, yaşlı beyaz erkeklerin hakimiyeti dikkate değer bir sorun teşkil etmektedir (Bet-El 2008). Yaşlı beyaz erkeklerin domine ettiği bir karar verme süreci sonucu oluşan çıktılar kapsayıcı olmaktan uzaktır ve Kantola'nın (2010) da tespit ettiği üzere, belli çıkar gruplarının ihtiyaçlarını önceliklendirmektedir. Nitekim literatürde AB politikalarını şekillendiren akademik bilgi üretim sürecinin de son derece erkek egemen olduğu ifade edilmiştir (Haastrup ve arkadaşları 2022). Yakın zamanda Türkiye-AB ilişkileri akademik yazınına inceleyen Süleymanoğlu-Kürüm ve Turhan (2024) de, Türkiye-AB ilişkilerini inceleyen akademik yazında kadınların giderek artmasına rağmen, erkek-egemen bilgi üretim sürecinin halihazırda devam ettiğini ortaya koymaktadır.

İlaveten, politika yapım sürecinde kullanılan dilin de sosyal gereklilikleri, kimlikleri ve güç dinamiklerini yeniden üreterek pekiştirdiği de tespit edilmiştir (Lombardo ve Forest 2015). Bu nedenle, AB üye ülkelerindeki uygulamaların da farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzlaşa ise ancak ekonomik alanda sağlanabilmiştir. Bu nedenle de toplumsal cinsiyet eşitliğinin anlamı ekonomik alana indirgenmiştir (Van der Vleuten 2007; Elomaki 2015; Lombardo ve Forest 2015).

Radaelli ve Salter (2019) Avrupalılaşıma sürecinin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında etki yaratırken yerel düzeyde direnç ve Avrupa karşıtlığı ile sınırlandığını ifade etmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun (2018) raporunda gerileme yaşadığı bahsedilen altı üye ülkeden Macaristan ve Polonya, Avrupalılaşımanın yerel deneyimlerle etkileşime geçmeden dikey bir biçimde yürütülmesinin yerel direnişe neden olduğunun örnekleridir. Bu ülkelerde LGBTQI+ ve üreme haklarının sistematik olarak kısıtlanması, bu direnişin somut örneklerini teşkil etmektedir. Bu durum, feminist perspektifin bilgi ve politika üretim sürecine entegre edilmesinin elzem olduğunu göstermektedir (Kantola 2010). Literatürde bu tür tartışmalar sıkça yer bulmasına karşın (Velluti 2014; Vida 2019), teorik açıdan yeterince derinlemesine ele

alınmamıştır. Bu çalışma, söz konusu teorik boşluğu doldurmayı amaçlamakta; bir aday ülke olma statüsünü koruyan Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki ilerleme ve geri çekilmeleri, yalnızca Avrupalılaşıma ve Avrupalılaşıma karşıtlığı çerçevesinde değil, yerel sesleri dikkate alarak epistemik direnişlerin boyutlarını ve epistemik adaletsizlikleri dikkate alan feminist epistemik adalet çerçevesiyle doldurmaktadır.

Feminist epistemik adalet, Miranda Fricker'in (2007) "epistemik adaletsizlik" kavramına dayanan, bilgi üretim süreçlerinde marjinalize edilen grupların dışlanmasını inceleyen bir yaklaşımdır. Fricker, epistemik adaletsizliği, bireylerin veya grupların kimliklerinden dolayı bilgi üretim süreçlerinde görmezden gelinmesi ya da marjinalize edilmesi olarak tanımlanır. Bu süreç, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf gibi kimlikler temelinde oluşan ayrımcılıklar sonucunda epistemik hiyerarşilerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve marjinal grupların bilgi üretim süreçlerine katılımını engellemektedir (Fricker 2007). Ancak feminist ve dekolonyal yaklaşımlar, Fricker'in tanımını genişleterek, epistemik adaletsizliğin yalnızca bireysel önyargılardan kaynaklanmadığını, aynı zamanda tarihsel ve yapısal güç ilişkileri tarafından derinleştirildiğini vurgulamaktadır. Kolonyal modernite, bu yapısal güç ilişkilerinin merkezinde yer almakta ve bilgi üretiminin kolonyal, kapitalist ve ataerki yapıların etkisiyle şekillendiğini savunmaktadır (Lugones 2007). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının nasıl şekillendiğini ve bu politikaların hangi bilgi hiyerarşileriyle örtüştüğünü, feminist epistemik adalet ve kolonyal modernite bağlamında değerlendirilmelidir. Kristie Dotson (2012) marjinal toplulukların bilgi üretim süreçlerine katılımının kasıtlı olarak engellenmesi ve katkılarının sistematik olarak bastırılması anlamına gelen "katkı adaletsizliği" (*contributory justice*) kavramını ortaya atmıştır. Dotson'a göre, bu süreç yalnızca bilgi eksikliğinden değil, baskın grupların bilgi üretim süreçlerini bilinçli olarak kontrol etmesinden kaynaklanmaktadır.

Feminist epistemik adalet, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının

nasıl şekillendiğini anlamak için kritik bir analiz aracı sunmaktadır. Bu yaklaşım, hangi bilgilerin değerli sayıldığını ve hangi seslerin dışlandığını ortaya koyarak, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının en kadar adil olduğunu sorgulama olanağı sağlar (Medina 2013). Özellikle yerel feminist hareketlerin bilgi üretim süreçlerine ne ölçüde dahil edildikleri ya da dışlandıkları, bu politikaların ne kadar kapsayıcı olduğunu anlamak için önemli bir göstergedir. Nitekim Maria Lugones (2007) de kolonyal modernite kavramıyla, modernitenin yalnızca siyasi ve ekonomik bir sistem değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini şekillendiren bir bilgi ve iktidar yapısı olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Türkiye gibi aday ve üçüncü ülkelerde uygulanışı, yerel bilgi ve deneyimlerin göz ardı edilmesine ve bu bilgilerin kolonyal bilgi hiyerarşileri içinde marjinalize edilmesine yol açabilmektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021). Kolonyal modernite çerçevesinde, bu tür politikaların yerel bağlamlara dayatılması, epistemik adaletsizlikleri derinleştirmekte ve yerel feminist hareketlerin bilgi üretim süreçlerine katılımını engellemektedir.

Fricker'in (2007) epistemik adaletsizlik kavramı, iki ana başlık altında ele alınmaktadır: "tanıklık adaletsizliği" ve "yorumsal adaletsizlik". Tanıklık adaletsizliği, bir bireyin kimliği (cinsiyet, etnisite, yaş ve ırk gibi) nedeniyle bir bilgi kaynağı olarak güvenilirliğinin sorgulanması ve yetersiz bulunmasıyla ortaya çıkan bir adaletsizlik türü olarak tanımlanmaktadır. McKinnon'a (2016) göre, bir kişinin bilgi üretim süreçlerine katılımının bu tür önyargılarla engellemesi veya katkı sağlandığında bile sesinin duyulmayışı önemli politik sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum, Fricker'in (2007) ikinci adaletsizlik türü olan "yorumsal adaletsizlik" ile doğrudan ilgilidir.

Yorumsal adaletsizlik, marjinalleştirilmiş grupların bilgi ve politika üretme süreçlerine dâhil edilmemeleri sonucu, bu süreçlerde üretilen bilgi ve politikaların bu grupların deneyimlerine hitap etmemesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu adaletsizlik, üç farklı biçimde kendini göstermektedir. Birincisi, bir bireyin,

uygun bir kavramın yokluğu nedeniyle, mevcut deneyimini anlamlandırmakta ve başkalarına aktarmakta güçlük çekmesidir. İkincisi, kavramsal karşılığı olan bir deneyimin toplumda yaygın olarak bilinmemesi ya da kabul görmemesi nedeniyle deneyimleyen kişinin bunu açıklamakta zorlanması ve karşısındaki kişinin anlayacağı dilden anlatma çabasına girişmesi ve böylelikle deneyimini kırpmasıdır. Üçüncüsü ise, kavramı varlığı bilinse dahi, birey karşısındakinin bu deneyimi anlayamayacağı ya da önemsemeyeceği düşüncesiyle, yaşadıklarını dile getirmekten bütünüyle kaçırmasıdır (McKinnon 2016).

Feminist epistemik adalet bağlamında, Avrupalılaştırma süreci, dikey bir şekilde empoze edilen politikalarla marjinal grupların bilgi üretim süreçlerinden dışlanmasına yol açtığı ileri sürülerek eleştirilebilir. Bu yaklaşımla, Avrupalılaştırmanın yalnızca baskın grupların epistemik katkılarına dayandığı ve yerel bilgi dinamiklerinin dışlandığı düşünülebilir. Bu çerçevede, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yerel bağlamla ne kadar etkileşime girdiğini ve feminist bilgi üretim süreçlerini ne ölçüde dışladığı iki farklı dönem içinde tartışılacaktır. Bu dönemler Türkiye'de Avrupalılaştırmanın hâkim olduğu 1999-2011 arası dönem ve Avrupa karşıtlığının hâkim olduğu 2011 sonrası dönemdir. Aşağıda da görüleceği gibi epistemik adaletsizlik her iki dönemde de farklı boyutlarda hâkim olmuştur.

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Avrupalılaştırması ve Epistemik Adalet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte kadınlar önemli temel haklarını adım adım elde etmiş olsalar da anayasa ve yasalar başlangıçta cinsiyet eşitliğini tam olarak sağlamamış ve eşitsiz uygulamaları teşvik etmeye devam etmiştir. Devlet feminizmi eliyle kadınlara bu temel hakların sağlanması bu kazanımların arkasında yatan Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemi feminist

hareketi görmezden gelmemelidir. Feminist teoride sıklıkla vurgulandığı üzere, hakların verilmesi ile kullanılması birbirinden tamamen farklı unsurlardır. Her ne kadar temel haklar konusunda düzenlemeler yapılmış olsa da kadınlar özgür bireyler değil babalarına bağımlı vatandaşlar olarak tanımlanmış ve bu roller çerçevesinde hareket etmek zorunda bırakılmıştır (Kandiyoti 1987, 332). Kadınların yasama süreçlerindeki rollerinin bağımlı veya ikinci olarak görülmesi toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde önemli bir engel teşkil etmiş (Dedeoğlu 2012) ve tanıklık adaletsizliği yaratmıştır. Fricker'in (2007) "tanıklık adaletsizliği" yaklaşımına göre, kadınlar ve marjinalize edilmiş gruplar, bilgi üretim süreçlerinde kimlikleri nedeniyle yetersiz ya da güvenilir kabul edilmektedir.

Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW-*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*) ve 1995'te Birleşmiş Milletler Tarafından Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda benimsenen ve uluslararası bir norm haline gelen toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması stratejisinin de etkisiyle güçlenmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş sonrası benimsediği Avrupa ve Batı tarafından kabul görme çabasını toplumsal cinsiyet eşitliği alanında da somut bir biçimde ortaya koymuştur. Pek çok Avrupa ülkesinden önce Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve kadınların diplomatlık ve büyükelçilik gibi geleneksel olarak erkek mesleği olarak bilinen görevlere getirilmesi (Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili 2018; Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili 2022) Türkiye'nin Batılı ve modern yüzünün bir göstergesi olarak sunulmuştur.

Türkiye'nin Aralık 1999'da AB adaylığının kabul edilmesi Türkiye'deki feminist harekete güç katmış ve reform taleplerini AB müktesebatına uyum gereğine dayandırarak daha güçlü seslendirmelerine imkân vermiştir. Bu nedenle AB adaylık sürecinin feminist epistemik adaletin gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

AKP, 2002'deki seçim zaferinin ardından AB üyelik hedefine olan bağlılığını ortaya koyarak, AB katılım kriterlerini yerine getirmek için siyasi ve ekonomik reformları hayata geçirmiştir (Bodur Ün ve Arıkan 2022). AB adaylık süreci, kadın hareketinin taleplerine meşruiyet kazandırıp seslerini daha güçlü bir şekilde duyurmalarına olanak tanımıştır. Feminist hareket, AB standartlarına uyum sağlamak gerekçesiyle yoğun savunuculuk faaliyetleri yürütmüş ve 1999'dan 2004'e kadar uzanan süreçte kadın hakları ile toplumsal cinsiyet eşitliğini kapsayan yasal düzenlemeler kabul edilmiştir. 2001'den beri yapılan Anayasa değişiklikleri [özellikle 2004'teki değişiklik]², yeni Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi (2001), yeni İş Kanunu (2003) ve yeni Ceza Kanunu (2005) bu değişikliklerin somut örnekleridir (Dedeoğlu 2012). Medeni Kanun'un aile ve evlilik bölümünde değişen ve yeni eklenen hükümler, kadınların aile içindeki bağımlı statüsünü ortadan kaldırmakla kalmayıp kadına yönelik şiddetle mücadele için yasal çerçeveyi güçlendirmiştir (Özdemir 2014). Tanıklık adaletsizliği kavramı üzerinden bu süreci değerlendirdiğimizde, feminist hareketin bilgi üretim süreçlerinde daha fazla tanınma ve kabul görme aşamasına geçildiğini söylemek mümkündür. Karar alıcılar, toplumsal cinsiyet eşitliğini ana tartışma konusu olarak vurgulamış ve aynı zamanda birçok mevzuat reformu AB üyeliğinin gereklilikleri hakkında açık ifadeler içermiştir (Aybars ve arkadaşları 2019). AB sürecinin meşruiyet kazandırdığı bu ortamda kadınların bilgi ve deneyimleri AB çerçevesine sıkıştırılmıştır.

Bu dönemde, AB'nin tetiklediği bir "dikey norm yayılımı" söz konusu olmuştur. Ancak bu durum, Avrupalılaştırmanın hâkim olduğu bu dönemde epistemik adaletsizliğin mevcut olmadığı şeklinde okunmamalıdır. Kadın sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan mülakatlarda birçok reformun AB'ye "biz bunları yapıyoruz" demek için yapıldığı ama pratikte görülmediği (Görüşmeci 8) ve AB tarafından bu politikaların önerilmesi, bir prestij ve güç sembolü olarak algılandığı için devlet açısından için kayda değer anlaşıldığı (Görüşmeci 1) söylenmiştir.

Derinlemesine mülakatlar yoluyla edinilen bilgiler de yukarıda verilen akademik değerlendirmeleri doğrulamaktadır. Görüşmeci 6'ya göre, 2011 yılına kadar ülkede AB üyelik süreci hayalinin siyasi iktidarı da etkilediği ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik düzenlemelerin kabul edilmesi için elzem olmuştur ve marjinal grupların görünürlük ve meşruiyet kazanmalarını sağlamıştır. Bu doğrultuda, 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan (25178 sayılı) AB Müktesebatının Kabulüne İlişkin Türkiye Ulusal Programı, sadece işyerinde toplumsal cinsiyet eşitliği alanında müktesebatla uyumlu olmayı amaçlamakla kalmamış, aynı zamanda eşitlikçi politikaları teşvik etmeye ve etkin bir şekilde uygulamaya odaklanmıştır. Ayrıca, Türkiye, AB'nin Sosyal Politika Programlarının bir parçası olan Cinsiyet Eşitliği Topluluk Programı'na katılmıştır. Bu katılım 3 Şubat 2003 tarihli (2003/5224 sayılı) Bakanlar Kurulu Kararı ile belirtilmiş ve 21 Şubat 2003 tarihli (25027 sayılı) Resmî Gazete'de duyurulmuştur. Program, başlangıçta 1982'de AB düzeyinde başlatılmış olup, eşitlik hükümlerinin topluluk politikalarına etkin bir şekilde entegre edilmesini ve istihdam, mesleki eğitim, terfi ve çalışma koşulları gibi alanlarda eşit muamele sağlanmasını amaçlamaktadır (KSGM 2008). Kadınların bilgi ve birikimlerinin gerçek anlamda dâhil edilmesinden ziyade AB'nin rolü ve AB üyelik hedefi en büyük etkidir. Kolonyal güç olarak (Lugones 2007) AB'nin dikey norm yayılımı yoluna başvurması burada ortaya çıkmaktadır ve yasal ve mevzuat düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesinde kritik rol oynamıştır.

Nitekim, derinlemesine mülakatlarda, 20 yıllık süreçte bir değişim olup olmadığı sorulduğunda Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında geniş çaplı bir olumlu değişim yarattığı vurgulanmıştır:

...Son 20 yılı dönemlere ayırırım ve ilk dönem 2000'lerdir, AB ile ilişkisinin daha umut verici olduğu bir zaman (2000-2007). Bu dönemde, AKP Hristiyan demokratlara benzer olduğunu iddia etti ve

hâlâ AB'ye katılım konusunda bir umut olduğuna inanıyordu. Belki bu inançtan dolayı bir umut ışığı vardı ya da böyle algılanıyordu ya da tüm sürece hâlâ bir inanç vardı, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir ışık vardı, ya da öyle düşünülüyordu... (Görüşmeci 3).

AB'nin "eşit işe eşit ücret" gibi pek çok düzenlemesinin AB üyesi devlet için uyulması gereken asgari standartlar olduğunu derinlemesine mülakatlarda sıklıkla belirtilmiş, AB'nin İstanbul Sözleşmesini kabul etmesinin de aday ve üye ülkeler açısından bu standartları genişleten bir unsur olduğu ifade edilmiştir (Görüşmeci 10). İlâveten, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki ilerlemelerde AB fonlarının STK'lar için önemi de vurgulamıştır. AB fonları yoluyla, STK'lara sağlanan maddi ve teknik destek feminist talepleri duyulur hale getirmiş (Görüşmeci 6), bu STK'lara prestij sağlayıp etik çerçeve sunmuştur (Görüşmeci 1). Bu fonlar sayesinde, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet sorunsallarını anlamak ulusal düzeyde anketler ve saha gözlemlerinin gerçekleştirilmesi mümkün olmuş ve kadınları zorlayan cinsiyetçi pratiklerin ve uygulamaların daha iyi anlaşılması mümkün olmuştur (Görüşmeci 9). Teorik açıdan bakıldığında bu durum tanıklık adaletsizliğinin bir nevi azaldığı şeklinde okunabilir. Nitekim bu araştırmalar sayesinde marjinal topluluk olan kadınların deneyimleri giderek görünürlük kazanmıştır.

Diğer bir deyişle, AB üyelik süreci ve AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yayılması, feminist hareketin bilgi üretim süreçlerine daha fazla katılım göstermesiyle sağlanmıştır. Kadın ve LGBTQI+ hakları üzerine çalışan STK'lar—ve dolayısıyla feminist hareket—AB fonları sayesinde bilgi üretim süreçlerinde yer almış ve çalışmalarını daha etkin bir şekilde ilerletmiştir. Bu durum, tanıklık adaletsizliğinin azalmasına ve feminist epistemik adaletin güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Öteyandan, bazı STK'lar, AB fonlarında dikey bir şekilde belirlendiğini ve kendilerini fon çağrılarında belirlenen sınırlara hapsedtiklerini ve hizmet

sağlayıcı rollere itilerek depolitize olduklarını ifade etmiştir (Zihnioğlu 2019). Bu durum, yerel kadın hareketlerinin ve LGBTQI+ örgütlerinin bilgi üretim sürecine katılımlarının nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğinin ve katılımın niteliğinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Feminist epistemik adalet, bu yerel aktörlerin sadece politika yapımcılar tarafından dinlenmesi değil, aynı zamanda onların bilgi ve deneyimlerinin politika yapımında gündem belirleyici olmasını gerektirmektedir. AB tarafından sağlanan dikey fonların, STK'ların konu seçimlerini daraltıp belirli kalıplara sokması radikal söylemler üretmek isteyen STK'ların söylemlerinde değişikliğe gitmelerine ya da fonlardan faydalanamamalarına sebebiyet vermektedir (Görüşmecı 1). Dolayısıyla, Lugones (2007)'in tarihsel ve yapısal güç kaynaklı olduğunu iddia ettiği epistemik adaletsizliğin fon yönetim mekanizmaları aracılığıyla yeniden üretildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu fon sağlama mekanizması AB fonlarının sınırlarını belirleyerek STK'ların etki gücünü devre dışı bırakması ve fonları yalnızca bir geçim kaynağına dönüştürmesi sebebiyle ikiyüzlülükle suçlanmaktadır (Görüşmecı 10). AB fonlarının karmaşık bürokratik süreçleri nedeniyle profesyonel personel istihdamını gerektirmesi, bütçe sıkıntısı yaşayan STK'lar için sorunlar yaratmaktadır ve AB'nin sınırlı bir feminist bakış açısına sahip olması da diğer eleştiriler arasındadır (Uzgören 2021).

AB'nin yıllık ilerleme raporları, hukuki cinsiyet ayrımcılığı, kadın hakları savunucusu STK'ların yasama süreçlerine katılımı, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü, BM CEDAW yükümlülüklerine bağlılık ve kadına yönelik şiddet gibi konuları ele alarak Türkiye'nin çabalarını değerlendirmektedir. Bodur ve Arıkan (2022), toplumsal cinsiyet eşitliği alanında AB standartlarına uyum sağlamak amacıyla benimsenen yasal ve kurumsal düzenlemelerin somut olarak 2011 yılına kadar sürdüğünü savunmaktadır. 2012 yılında yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi de bu olumlu ilerlemenin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bu yasal düzenlemelere karşı toplumda önemli bir direniş ve tepkiler ortaya çıkmıştır. Kolonyal çerçeveden

bakıldığında AB'nin politika taleplerini dikey bir biçimde yönlendirmesi ve dikey norm yayılımına başvurması, Avrupa komşuluk bölgesindeki pek çok ülkede olduğu gibi (Kunz ve Maisenbacher 2017) Türkiye'de de yerelde rahatsızlıklar oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla, kadın ve LGBTQ+ grupların bilgi üretiminden dışlanmasına yol açmıştır. Bu durum Avrupalılaştırma sürecinin kadınları gerçek anlamda güçlendirmeyen yüzeysel değişiklikler riski taşıyan iki ucu keskin bir kılıç olduğu anlamına gelmektedir (Uçan Çubukçu 2012). Dikey yürütülen politikalar ilk adımda yerelde kabul görüyor gibi gözükse de ardından değişen siyasi ve sosyal ortamla birlikte marjinal grupların dışlanmasını doğurmaktadır.

Avrupalılaştırma sürecinden önce feminist hareket ve CEDAW'ın imzalanma süreçleri toplumsal cinsiyet eşitliği alanında ilerlemede katkı sağlamıştır (Özdemir 2014). AB'ye uyum süreciyle dikey norm yayılımı yoluyla Türkiye'nin toplumsal cinsiyet politikalarında da olumlu değişimler gerçekleşmiştir. Ancak, AB'nin norm taşıyıcısı olarak ifade edilmesi de zamanla sağ parti hükümetlerini ve feminizm karşıtlarının güçlendirmiş, Türkiye'de muhafazakâr eğilimleri artırmıştır. Sonuç olarak, feminist değerleri dikkate almayan politika oluşumları ortaya çıkmıştır. Bu durum, 2011 sonrası Avrupalılaştırma karşıtlığı döneminin altında derinlemesine incelenecektir.

Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları, Avrupalılaştırma Karşıtlığı ve Epistemik Adalet

2011 sonrası Türkiye'deki politik gelişmeler, Avrupalılaştırma karşıtı bir sürecin başlangıcına işaret etmektedir. Bu dönemde, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları "cinsiyet adaleti" (Bodur Ün 2021) gibi yeni kavramsallaştırmalarla tanımlanmaya başlanmış ve bu feminist epistemik adalet açısından eleştiriye açık bir alan yaratmıştır. Yerel bilgi üretiminde muhafazakâr ve dini değerlerin daha baskın hâle gelmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının feminist

değerlerden uzaklaştırmıştır. Bu süreç, kadınların ve marjinal grupların bilgi üretim süreçlerinden dışlandığını, bu nedenle feminist epistemik adaletin zarar gördüğü şeklinde yorumlanabilmektedir. Bilgi üretim süreçlerinin bilinçli olarak muhafazakâr iktidar tarafından kontrol edilmesi sebebiyle, Dotson (2012)'in “katkı adaletsizliği” (*contributory injustice*) olarak tanımladığı durum ortaya çıkmaktadır.

İlk dönemde Türkiye'nin AB tarafından dikey olarak yayılan normlara ve kurallara nispeten uyduğu ve önemli olumlu değişiklikler yaşadığı görülmüş, ancak zamanla pozisyonu AB'den uzak bir yöne değişmiştir. Hem değişen siyasi ortam hem de AB'nin kolonyal etkisi marjinal grupların dışlanmasını hızlandırmıştır. Ülkenin muhafazakâr ve dini konumu gün geçtikçe daha da güçlenmiş ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki olumlu ilerleme keskin bir düşüşle yüzleşmiştir. Bu konudaki reformlar sadece uluslararası topluluğa, din temelli bir siyasi partinin insan haklarının bir destekçisi olduğunu kanıtlamak ve evrensel değerlerin savunulduğunu göstermek için semboliktir (Arat 2021). Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının değişim nedenleri arasında iktidar partisinin daha fazla muhafazakâr grupları memnun etme isteği, AB'nin yumuşak hukuk yaklaşımı ve dinin bir gerekçe olarak kullanılması yer almaktadır. İktidardaki parti, AB'nin dayattığı normlara uyma zorunluluğu ile iktidar partisinin başlangıcından beri “ortak” değerleri sembolize etme arasında kalmıştır (Güneş-Ayata ve Doğangün 2017,6). AB'nin dikey yaklaşımı bu açıdan muhafazakâr iktidar partisinin toplumsal cinsiyet eşitliğinden uzak politikalarına alan açmış ve feminist epistemik adaletin zarar görmesine neden olmuştur.

Görüşmeci 1, özellikle politikaların dini ve muhafazakâr bir bakış açısıyla şekillenmesinin kadınların ve LGBTQ+'ların sıkışmış hissetmelerinin en temel nedeni olduğunu vurgulamıştır. Değişen politikalarla marjinal gruplar hâline gelen LGBTQ+'lar ve kadınların sesleri bastırılmaya başlanmıştır. “Bugün kadın ve LGBTQ+'ların hakları hedef olarak gösterilmektedir: İstanbul

Sözleşmesi'nden çıkış bunun canlı bir örneğidir” (Görüşmeci 10). Feminist epistemik adaletin ihlalini anlamak için kimin bilgisinin daha değerli olduğu sorusu akıllara gelmekte (Medina 2013) ve muhafazakâr baskın grupların bilgisi değerli görüldüğü ve feminist hareketin bilgi üretim süreçlerinden dışlandığı anlaşılmaktadır.

Devletin kurumsal ve mali yetersizliği veya kamu alanında yasal adımların geç alınması, Türkiye'nin zayıf kaydını açıklamak için yeterli değildir. Nitekim, AB fonlarının akışı, etkileyici sayıda proje ve programın devam etmesi toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığını artırırken, sivil toplum kuruluşlarından, kadın örgütlerinden, feministlerden ve üniversitelerden bakanlıklara büyük destek gelmektedir. Hükümetin parlamentodaki çoğunluğuna rağmen, yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması, din, örf ve adetlere uyumlu olmayan muhafazakâr bir toplumsal cinsiyet ikliminin benimsenmesi nedeniyle engellenmektedir. Bu da CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalara uygun değildir (Güneş-Ayata ve Doğançın 2017). AB uyum süreci Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletmek için yeni yollar açmış olmasına rağmen, sonuçların genellikle tutarsız ve yerel kültürel ve politik bağlamlara bağlı olduğu anlaşılmaktadır ve Türkiye ve AB içinde feminist politikalara karşı direncin varlığının altı çizilmelidir. Çeşitli sosyal kimlikler ve güç dinamiklerini dikkate alan kesitsel bir yaklaşımı savunularak, politikaların kadınların farklı deneyimlerini ele alması gerekmektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021).

Aybars ve arkadaşları (2019), Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının geçişini 1999-2015 yılları arasında üç bölüme ayırmıştır: “toplumsal cinsiyet eşitliği” (1999-2007); AB'ye olan bağlılığın zayıflaması (2007-2011); “cinsiyet adaleti” (2011-2015). Akademik çalışmalarda yaygın olarak AKP'nin ikinci döneminde oylarını artırarak yerini sağlama aldığı dile getirilmektedir (Somer 2019; Kalaycıoğlu 2020). Bu dönemde Avrupalılaştırmanın tam olarak durduğunu ifade etmek mümkün olmasa da

toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu yerine aile değerleri vurgusunun öne çıktığı ve kadının “anne” rolünün baskın hâle geldiği katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. 2011-2015 yılları arasında, Türk hükümeti, bir yandan Avrupa İstihdam Stratejisi ile uyumlu nicel önlemler benimseyerek kadın istihdamını artırmaya odaklanırken, diğer yandan kadınları kamusal alana katılmaktan caydıran teşvikler uygulamıştır. Türkiye’nin AB üyeliği çabaları önemli ölçüde azalmış ve hükümetin söylemi AB normlarını, sosyal politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sorgulayan bir yöne evrilmiştir (Aybars ve arkadaşları 2019). Bu zaman çizelgesi, feminist epistemik adaletin bir dönem sağlandığını ve marjinal grupların -AB etkisiyle de olsa- yer buldukları dönemi ve daha sonrasında kolonyal etkinin bu grupları nasıl dışladığını göstermektedir. Özellikle kolonyal bilgi hiyerarşileri içinde marjinalize edilen kadınların (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021) ekonomik, sosyal ve kültürel hayattan koparılıp sadece özele alanda var olmalarına izin verildiğinde kadınlar yasa ve uygulamaların dışına itilmektedir. Bu durum kadınların deneyimlerinin ve öncelikli taleplerinin duyulmasını engellemektedir (Görüşmeci 10).

Bu dönemde hem Avrupa karşıtlığının hem de feminist karşıtlığın güç kazandığı görülmektedir. AB’nin eşitlik ve adalet kavramlarının Avrupa değeri olarak sunulmasının sağ parti hükümetleri ve feminizm karşıtlarına bir alan sağladığı anlaşılmaktadır. Avrupalılaşıma karşıtlığının başladığı dönemden itibaren toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları da hedef hâline getirilmiş ve muhafazakâr ve geleneksel değerler çerçevesinde politikaların değişmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum tersten okunduğunda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir Avrupa değeri olarak sunulmasının yerel deneyimleri sessizleştiren bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle kadınlar tartışmalara erişim anlamında kısıtlamalara maruz kalarak zeminde epistemik adaletsizlik tecrübe etmeye başlamıştır. AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Türkiye’de uygulanışı yerel bilgi ve deneyimlerin göz ardı edilmesine ve bu bilgilerin kolonyal bilgi hiyerarşileri içinde

marjinalize edilmesine neden olmuştur (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021). Muhafazakârlaşan toplumda, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları savunucularının marjinalleştirilmesine sebebiyet vermiştir.

Bu görüş, katılımcılar tarafından desteklenmektedir:

İdeal bir kadın, evde kalıp kocasına ve çocuklarına hizmet eden biri olarak kabul edilir. Tercihen başörtüsü takar, İslami kurallara uyar ve çalışmaz. Çalışıyorsa bile, bunun İslami prensiplerle uyumlu olması ve kocasının isteklerine itaat etmesi, sözlerini dinlemesi ve çocuk doğurması gerekmektedir. Anne olmayan bir kadın daha az kabul edilebilirdir. Bu bir kadının asıl görevinin doğum yapmak, çocuklara bakmak, kocasına hizmet etmek ve ev işlerini yönetmek olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bir kadının toplumda bağımsız bir birey olmaktansa patriyarkal sisteme hizmet etme aracı olarak görülmektedir. (Görüşmeci 7)

Bu görüşmede söylenenler, Fricker (2007)'in “tanıklık adaletsizliği” yaklaşımına göre, kadınlar ve marjinalize edilmiş grupların bilgi üretim süreçlerinde kimlikleri nedeniyle yetersiz ya da güvenilmez kabul edildiğinin bir kanıtı olarak da anlaşılabilir.

Aybars ve arkadaşları (2019) ile uyumlu olarak, Bodur Ün ve Arıkan (2022), Avrupalılaşıma ve Avrupalılaşıma karşıtlığı dönemlerini yaklaşık olarak aynı zaman dilimlerinde tanımlar: Avrupalılaşımanın en belirgin zamanı 1999-2011 olarak belirlenirken, Avrupalılaşıma karşıtlığının başlangıcı 2011'deki seçim zaferi ile işaretlenir. Temmuz 2010'da dönemin Başbakan'ın yaptığı konuşmalar bunun bir kanıtı olarak sunulmaktadır. Bu konuşmalardan birinde Başbakan, erkeklerle kadınlar arasında eşitliğe inanmadığı (Sol Tv 2010) açıkça ifade etmiştir. Siyasi söylemler, kadınların temel ve seçilmiş rolünün ev işleri yapmak ve annelik olduğunu ve bunun biyolojik ve ilahi olarak belirlenmiş doğalarıyla uyumlu olduğunu ileri sürmüştür (Kandiyoti 2016). Bir katılımcı

AKP'nin kendi politik tabanın, siyasi İslam üzerine merkezlenmiş olan, dış politika ve ekonomi açısından Doğu'daki İslam önderliğindeki devletlere kaymasını bu sürecin bir göstergesi olarak sunmuştur (Görüşmeci 2). Başka bir görüşmeci de AKP'nin kadınlara belirli bir kutsiyet atfeden gelenek ve göreneklere teşvik ettiğini ve bunun da baskın bir din merkezli politikayı ortaya çıkardığını ileri sürmüştür (Görüşmeci 6). Bu değerlendirmeler, akademik çalışmalarla da doğrulanmıştır. Nitekim, Güneş-Ayata ve Doğangün (2017), eşitlikçilik temelli devlet yönetim ideolojisinin, AKP hükümeti tarafından muhafazakâr ve neoliberal politikalara uygun hale getirilerek, annelik yardımı ve güvenliği şeklinde değiştirildiğini belirtmiş ve bu durumun muhafazakâr seçmen kitlesini yatıştırmaya yardımcı olduğunu saptamıştır. Dolayısıyla, marjinal topluluklar olarak anlaşılan kadınların kasıtlı olarak engellendiği ve katkılarının sistematik olarak bastırıldığı ve katkı adaletsizliğinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Dotson 2012). Diğer bir deyişle, muhafazakâr baskın gruplar, bilinçli bir şekilde bilgi üretim süreçlerini kontrol etmekte ve marjinal grupları bilgi üretim süreçlerinden dışlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği için bir gerileme noktası, 2011'de Kadın ve Aile Bakanlığı'nın Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile değiştirilmesi ve daha sonra 2018'de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılması olmuştur (Arat 2021). Geri tepki, dönüşüm ve "kadın" kelimesinin kaldırılmasıyla başlamış, ardından, anayasa, ceza kanunu ve Türk medeni kanununun farklı yönleriyle ilgili kazanılan haklar, kadın hareketlerinin yıllardır biriktirdiği bir savunma alanı olmuştur (Görüşmeci 10). 2011'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması, feminist gruplar arasında güçlü tartışmalara yol açmıştır. Hükümetin bakanlığın resmi adında "kadın" veya "eşitlik" gibi terimlerin hiçbirini içermemesi bilinçli bir epistemik dışlamanın mevcut olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu yeni söylemde "aile" kavramı ön plana çıkmaktadır. Bakanlığın belirtilen amacı, mutlu bireylerden ve güçlü ailelerden oluşan refah bir toplumu teşvik

etmek olarak sunulurken, aile içi çatışmalar yoksulluk, kültürel değişimler, göç, iletişim eksikliği ve alkolizm gibi modern yaşamın olumsuz etkilerine atfedilmektedir (Güneş-Ayata ve Doğangün 2017). İleri sürülen sebepler arasında yönetenlerin ve dominant grupların sorumlu tutulmaması dikkate değerdir ve epistemik sessizleştirmenin açık bir göstergesidir.

Kadınlar ve marjinal toplulukların epistemik olarak sessizleştirilmesinin bir başka somut örneği de KSGM'nün 2011'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na entegre edilmesidir (Fougner ve Kurtoğlu 2015). McKinnon (2016) öne sürdüğü şekilde kişilerin bilgi üretimine katılımlarının engellenmesi sonucu önemli politik sonuçlara sebebiyet vermiştir. Kadınların Durumu ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün (KSSGM) yeniden yapılanması, kadınlar, aileler, yaşlılar ve engelliler üzerine odaklanan birimlerle birleştirilmesi nedeniyle kamu politikalarında etki yapma rolünün ve yeteneğinin azalmasına neden olmuştur. Farklı birimlerin tek bir idari çatı altında birleşmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki çelişkili prensiplerin ortaya çıkmasına ve tutarlı bir gündemin oluşmasını engellemiştir (Güneş-Ayata ve Doğangün 2017).

Nitekim bazı katılımcılar Türkiye'nin şu anda bir toplumsal cinsiyet eşitliği politikasına sahip olmadığını iddia etmiştir:

...2016'dan sonra, dini tarikatlar daha etkili hâle geldiğinde, her şey altüst oldu. Türkiye'nin gerçekten bir toplumsal cinsiyet politikası veya toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda gerçek bir endişesi yok; Türkiye'de kadın hakları var, ki bu Avrupa'da "toplumsal cinsiyet" kavramı çok ileri gittiği için önemlidir. Buna cevap verirken kadın hareketine atıfta bulunuyorum çünkü zihinlerinde gerçekten bir toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı yok; olmadı. Ayrıca, homoseksüellik yaşamımızdaki en büyük korkularımızdan biridir... (Görüşme 3).

Feminist epistemik adaletin ihlali, muhafazakâr ortamı fazlasıyla güçlendirmiş ve neredeyse toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının yok

olmasına sebebiyet vermiştir. Kadınlar ve marjinal gruplar Şu aŐamada geçmiŐte elde ettikleri kazanımların yok olmaması adına çalıŐmaktadır.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları Avrupalılaşma literatüründe birçok farklı açıdan ele alınmıŐtır fakat epistemik adaletsizlik çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının incelenmesinde bir boŐluk bulunmaktadır. Bu alıŐma, bahsi geçen boşluğu, aday ülke konumunda olan Türkiye’yi vaka olarak seçerek Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki deĐiŐimi sadece Avrupalılaşma ve Avrupalılaşma karşıtlığı açısından değil feminist epistemik adalet çerçevesiyle doldurmayı hedeflemiŐtir. Çalışma hem Avrupalılaşma hem Avrupalılaşma döneminde epistemik adaletsizlikler olduğunu ortaya sunmuştur. Bununla birlikte, Avrupalılaşma ve Avrupalılaşma karşıtlığı dönemlerinde iki farklı epistemik adaletsizlik olduğunu göstermiŐtir: AB’nin kolonyal güç olarak dikey norm yayılımı dolayısıyla ortaya çıkan epistemik adaletsizlik ve muhafazakâr baskın grupların feminist hareketin bilgi üretim sürecinden dıŐlanmasıyla oluşan epistemik adaletsizlik.

Feminist epistemik adalet, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında marjinalize edilen grupların deneyimlerinin merkeze alınmasını savunmaktadır. Türkiye’de AB ile ilişkiler çerçevesinde Őekillenen toplumsal cinsiyet politikalarında, yerel kadın hareketleri ve LGBTQI+ örgütlerinin bilgi üretiminde daha fazla yer alması, politikaların daha adil ve kapsayıcı olmasını sağlayabilmektedir. Ancak, Avrupalılaşma sürecinde bile bu grupların bilgi üretim süreçlerine ne ölçüde dâhil olduğu tartışmalıdır. Feminist epistemik adalet çerçevesinde, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının, yerel deneyim ve bilginin daha fazla tanınarak yeniden Őekillenmesi gerekmektedir.

AB normlarıyla uyumlu olan ilk dönem kısmen AB üyeliği arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde AB kolonyal bir güç olarak dikey norm

yayımı sayesinde yerel feminist hareketlere seslerini duyuracakları bir alan açmış ve feminist epistemik adaleti bu açıdan yerine getirmiştir. Fakat, daha iyi incelendiğinde, yerel feminist hareketlerin AB'nin sunduğu çerçevede sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu daha bahsedilen dikey norm yayılımı kaynaklı epistemik adaletsizlik örneğini ortaya çıkarmıştır. AB fonlarından yararlanmak isteyen STK'lar AB'nin çizdiği sınırlara göre hareket etmek zorunda kalmış, yeri geldiğinde politik sayılabilecek söylemlerini kısıtlamıştır. AB'nin dikey şekilde uyguladığı bu pratikler STK'ların seslerinin duyulmamasına ya da AB'nin kuralları üzerinde şekillenmek zorunda bırakılmıştır.

Ancak, bu uyumun 2011 sonrasında Avrupalılaşıma karşıtlığına kaydığı ve son yıllarda gerileme gösterdiği gözlemlenmiştir. AB'nin dikey bir şekilde empoze ettiği, yerel feminist hareketlerin marjinalleştirilip dışlanmasına da sebebiyet vermiştir. Bu değişikliği etkileyen faktörler arasında muhafazakâr görüşün artışı ve siyasi ortamın değişikliği yer almaktadır. Bu da bahsedilen ikinci epistemik adaletsizlik türüne yani yerel feminist hareketlerin bilgi üretim süreçlerinden marjinalleştirilerek dışlanmalarına sebebiyet vermiştir. Yasal ilerlemelere rağmen toplumsal cinsiyet eşitliğinin uygulanmasında zorluklar yaşanmakta, özellikle kadına yönelik şiddet ve LGBTQI+ hakları konusunda kaygılar belirgin gözükmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nden çıkma kararı, kadınların isteklerinin yok sayılmasının en büyük örneklerinden biridir. Engellemelere rağmen, kadın hareketinin ve sivil toplum kuruluşları Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda ilerlemeyi sürdürme yönünde çalışmalarını devam ettirmektedir.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Avrupalılaşıma ve Avrupalılaşıma karşıtı süreçleri, feminist epistemik adalet perspektifinden değerlendirildiğinde, yerel bilgi üretiminin baskılandığı ve marjinalize edilen grupların seslerinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. AB normlarının dayatılması ve yerel bilgi üretiminin zayıf bırakılması, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının feminist bir adalet çerçevesinde

yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının, marjinal grupların bilgi ve deneyimlerine daha fazla alan açılarak geliştirilmesi, feminist epistemik adaletin sağlanmasında kritik rol oynayacaktır.

1 Jacquot (2015), femokratları, devlet kurumları ve hükümet yapıları içinde çalışan feminist bürokratlar olarak tanımlamaktadır. Femokratlar, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve feminist politika gündemlerini ilerletmek için sistem içinde çalışarak feminist idealleri teşvik etmek ve kadınların toplumdaki durumunu iyileştirebilecek değişiklikleri uygulamayı hedeflemektedir.

2 Dedeoğlu (2012), 2004 Anayasa değişikliğinin 10. Maddesi'nde, devletin kadınlar ve erkekler arasında ayrımcılığı önlemenin yanı sıra, her alanda pratikte eşitliği teşvik etmek için gerekli önlemleri alması gerektiğini belirtmiştir.

Kaynakça

Arat, Yeşim. “Democratic Backsliding and the Instrumentalization of Women’s Rights in Turkey,” *Politics & Gender* 18(4) (2021): 911–41.

Avrupa Parlamentosu. Backlash in Gender Equality and Women’s and Girls’ Rights, Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs. 2021. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d7cf914c-9ab6-11e8-a408-01aa75ed71a1> (Son erişim tarihi 29.09.2024)

Aybars, Ayşe İdil, Paul Copeland, ve Dimitris Tsarouhas. “Europeanization without Substance? EU Turkey

Relations and Gender Equality in Employment,” *Comparative European Politics*, 17(5) (2019): 778–96.

Bego, Ingrid. *Gender Equality Policy in the European Union* (London: Palgrave Macmillan UK, 2015).

Bet-El, Ilana, “Margot tries in vain to put women on top,” *POLITICO*, 4 Haziran 2008, <https://www.politico.eu/article/margot-tries-in-vain-to-put-women-on-top/> (Son erişim tarihi 06.10.2024)

Bodur Ün, Marella. “From ‘Gender Equality’to ‘Gender Justice’: De-Europeanization of Gender Equality

- Policies in Turkey,” *EU/Turkey Relations in the Shadows of Crisis* ed A. Aslı Bilgin (Maryland: Lexington Books, Lanham (MD), USA, 2021), 133-153.
- Bodur Ün, Marella, ve Harun Arıkan. “Europeanization and De-Europeanization of Turkey’s Gender Equality Policy: The Case of the Istanbul Convention,” *JCMS: Journal of Common Market Studies* 60(4) (2022): 945–62.
- Clavero, Sara ve Yvonne Galligan. “Constituting and Reconstituting the Gender Order in Europe.” *Perspectives on European Politics and Society* 10 (1): (2009) 101–17. doi:10.1080/15705850802700058.
- David, Maxine ve Roberta, Guerrina. “Gender and European External Relations: Dominant Discourses and Unintended Consequences of Gender Mainstreaming.” *Women’s Studies International Forum* 36 (2013): 55-64. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2012.06.005>
- Dedeoğlu, Saniye. “Equality, Protection or Discrimination: Gender Equality Policies in Turkey.” *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 19, no. 2 (2012): 269-90.
- Dotson, Kristie. “A Cautionary Tale: On Limiting Epistemic Oppression.” *Frontiers: A Journal of Women Studies* 33, no. 1 (2012): 24-47.
- Elomaki, Anna. “The economic case for gender equality in the European Union: Selling gender equality to decision-makers and neoliberalism to women’s organizations,” *European Journal of Women’s Studies* 22 (3): (2015), 288-302.
- Exadaktylos, Theofanis and Paolo R. Graziano. “Europeanization.” In *Elgar Encyclopedia of European Union Public Policy*, edited by Paolo R. Graziano and Jale Tosun, (Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2022) 178-188. <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/elgar-encyclopedia-of-european->

union-public-policy-9781800881105.html.

Fougner, Tore ve Kurtoğlu, Ayça. “Gender Policy A Case of Instrumental Europeanization?” *The Europeanization of Turkish Public Policies* ed Aylin Güney ve Ali Tekin, The Europeanization of Turkish Public Policies (Taylor & Francis Group, 2015) <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315733005-10/gender-policy-tore-fougner-ayca-kurtoğlu>, 143-163.

Fricker, Miranda. *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing* (Oxford University Press, 2007)

Graziano, Paolo R. “Europeanization and domestic employment policy change: Conceptual and methodological background,” *Governance*, 24(3) (2011): 583–605. <https://doi.org/10.1111/j.14680491.2011.01533.x>.

Güneş-Ayata, Ayşe ve Gökten Doğangün. “Gender Politics of the AKP: Restoration of a Religio-Conservative

Gender Climate,” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 19 (6) (2017): 610–27. doi:10.1080/19448953.2017.1328887.

Haastrup, Toni, Richard Milner ve Richard G. Whitman. (2022). “Who creates the “common market”? The gendered practices of knowledge production in a “European studies” journal,” *European Political Science*, 21(3) (2022): 417-429. <https://doi.org/10.1057/s41304-021-00355-5>

Jacquot, Sophie. *Transformations in EU Gender Equality* (London: Palgrave Macmillan UK, 2015). <http://link.springer.com/10.1057/9781137436573>

Kalaycıoğlu, Ersin. “Turkish Popular Presidential Elections: Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change.” In *Turkey’s Elections: A Historical and Comparative Perspective*, edited by Sabri Sayarı and Eric L. McGlinchey, 89-106. London: Routledge, 2020. <https://doi.org/10.4324/9781351023467-7>.

- Kandiyoti, Deniz. "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case," *Feminist Studies*, Vol. 13, No. 2 (1987): 317-338 <https://doi.org/10.2307/3177804>
- Kandiyoti, Deniz. "Locating the Politics of Gender: Patriarchy, Neo-Liberal Governance and Violence in Turkey," *Research and Policy on Turkey* 1(2) (2016): 103–18.
- Kantola, Johanna. "Shifting Institutional and Ideational Terrains: The Impact of Europeanisation and Neoliberalism on Women's Policy Agencies," *Policy & Politics* 38(3) (2010): 353–68.
- Kunz, Rahel ve Julia Maisenbacher. "Women in the neighbourhood: Reinstating the European Union's civilising mission on the back of gender equality promotion?" *European Journal of International Relations*, 23(1) (2017): 122–144. <https://doi.org/10.1177/1354066115621120>
- KSGM. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı. 2008-2013. 2008.
- Lombardo, Emanuela ve Maxime Forest. "The Europeanization of gender equality policies: A discursive–sociological approach," *Comparative European Politics*, 13 (2015): 222–239. doi:10.1057/cep.2013.18
- Lugones, Maria. "Heterosexualism and the colonial/modern gender system," *Hypatia*, 22(1) (2007): 186-219.
- Medina, José. *The Epistemology of Resistance: Gender and Racial Oppression, Epistemic Injustice, and Resistant Imaginations* (Oxford University Press, Oxford, 2013).
- McKinnon, Rachel. "Epistemic injustice," *Philosophy Compass*, 11(8) (2016): 437–446. <https://doi.org/10.1111/phc3.12336>
- Minto, Rachel ve Lut Mergaert. "Gender mainstreaming and evaluation in the EU: comparative perspectives from feminist institutionalism," *International Feminist Journal of Politics*, 20(2) (2018), 204–220. <https://doi.org/10.1111/ijfp.12336>

doi.org/10.1080/14616742.2018.1440181

Özdemir, Burcu. “The Role of the EU in Turkey”s Legislative Reforms for Eliminating Violence against Women: A Bottom-Up Approach,” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(1) (2014): 119–36.

Radaelli, Claudio. “The Europeanization of Public Policy,” *The Politics of Europeanization* ed Kevin Featherstone ve Claudio Radaelli (Oxford University Press, Oxford, 2003), 27-56.

Radaelli, Claudio. “Europeanisation: Solution or Problem?” *European Integration online Papers (EIoP)*, vol. 8 (2004).

Radaelli, Claudio ve John-Paul Salter. “Europeanization in reverse gear?” *Differentiated Integration and*

Disintegration in a Post-Brexit Era ed Stefan Gänzle, Benjamin Leruth ve Jarle Trondal (London, Routledge, 2019), 36–53. <https://doi.org/10.4324/9780429026959-3>

Schimmelfennig, Frank. “Europeanization beyon Europe,” *ETH Zürich, Living Reviews in European Governance*, Vol. 10, (2015), No. 1. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000107421>

Sedelmeier, Ulrich. “Europeanization,” *The Oxford Handbook of the European Union* ed Erik Jones, Anand Menon ve Stephen Weatherill (Oxford University Press, 2012), 825-839. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199546282.013.0057>

Sol Tv, “Erdoğan’la Açılım Buraya Kadar: Kadın ve Erkek Eşit Olamaz,” 20 Temmuz 2010. <https://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-la-acilim-buraya-kadar-kadin-ve-erkek-esit-olamaz-haberi-31112> (Son erişim tarihi 16.09.2024)

Somer, Murat. “Turkey: The Slippery Slope from Reformist to Revolutionary

Polarization and Democratic Breakdown.” *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 681, no. 1 (2019): 42-61. <https://doi.org/10.1177/0002716218818056>.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime. *Conditionality, the EU and Turkey* (London: Routledge, 2018). <https://doi.org/10.4324/9781351214667>

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime. “Uluslararası İlişkilerde Nitel Yöntemlerle Makale Yazımı: Vaka Analizi ve İncelikleri,” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 42: Özel sayı 1, Denizli (2021): 149-168.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve F.Melis Cin. *Feminist Framing of Europeanisation Gender Equality Policies in Turkey and the EU* (London: Palgrave Macmillan, 2021).

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Bahar Rumelili. “Diplomaside kadın ve egemen maskülenlik: Değişen normlar ve pratikler,” *Uluslararası İlişkiler*, 15(57) (2018): 3-18. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.518039>

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Bahar Rumelili. “From Female Masculinity to Hegemonic Femininity: Evolving Gender Performances of Turkish Women Diplomats,” *The Hague Journal of Diplomacy*, 4(2) (2022). <https://doi.org/10.1163/1871191X-bja10107>

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Ebru Turhan. (2024). “Capturing Women’s Standpoint in EU–Turkey Studies: The Evolution of Gendered Publication and Citation Patterns,” *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 62(3), 801-824.

Ioannides, Isabelle. “EU Gender Action Plan 2016-2020 at Year One: European Implementation Assessment,” *SSRN Electronic Journal*, (2017). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3054063>

Uçan Çubukçu, Sevgi. “Contribution to the Europeanisation Process:

Demands for Democracy of Second Wave Feminism in Turkey,” *Turkey and European Union Processes of Europeanisation* ed Çiğdem Nas ve Yonca Özer (Routledge, 2012), 41-160.

Uzgören, Elif. “Internationalism and Europeanisation in the Struggle Over Gender Equality: Women’s Rights/Feminist Movement in Turkey,” *Feminist Framing of Europeanisation* ed Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve F. Melis Cin (London, Palgrave Macmillan, 2021), 109-130.

Van der Vleuten, Anna. “The Price of Gender Equality: Member States and Governance in the European Union,” (Abingdon: Routledge, 2007) <https://www.routledge.com/The-Price-of-Gender-Equality-Member-States-and-Governance-in-the-European-Union/Vleuten/p/book/9780367605742>.

Van der Vleuten, Anna. “Gender and the European Union,” *Global Power Europe – Vol. 2* ed Astrid Boening, Jan-Frederik Kremer ve Aukje van Loon (Springer, 2013), 305-320.

Velluti, Samantha. “Gender Regimes and Gender Equality Measures in Central Eastern European Countries Post-Accession: The Case of Hungary and Poland,” *Journal of International and Comparative Social Policy* 30, no. 1 (2014): 79–91. <https://doi.org/10.1080/21699763.2014.886608>.

Vida, Bianka. “New waves of anti-sexual and reproductive health and rights strategies in the European Union: the anti-gender discourse in Hungary,” *Sexual and reproductive health matters*, 27(2) (2019). <https://doi.org/10.1080/26410397.2019.1610281>

Zihnioğlu, Özge. “Islamic Civil Society in Turkey,” *Carnegie Endowment for International Peace*, (2018):39-43. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep26931.9.pdf>

Zihnioğlu, Özge. “European Union civil society support and the depoliticisation of Turkish civil society,” *Third World Quarterly*, 40(3) (2019): 503–520 <https://doi.org/10.1080/01436597.2018.1545567>